

Ukazao se... *Kome?* Još jedan osvrt na 1 Tim 3,16b

Kevin Walker

Visoko evanđeosko teološko učilište, Osijek

kevin.walker@evtos.hr

UDK:2-277;27-246;27-31

Izvorni znanstveni članak

Primljeno: 9, 2014.

Prihvaćeno: 10, 2014.

Sažetak

Među teolozima postoji snažan konsenzus da se pojam ὡφθη ἀγγέλους u 1 Tim 3,16 odnosi na događaj kad su anđeli vidjeli proslavljenog Isusa. Međutim, argumenti koji govore u prilog ovom zaključku nedostatni su da bi opravdali takvu uniformnost. Nova analiza leksičkih, kontekstualnih i tematskih podataka sugerira da ovaj redak zapravo govori o Isusovim ukazanjima nakon uskrsnuća. Leksičko ispitivanje ὡφθη ἀγγέλους otkriva bolji prijevod: "pojavio se pred glasnicima." Ovaj prijevod se lijepo uklapa u postojeći kontekst u 1 Timoteju, a s tematske strane predstavlja još jedno svjedočanstvo u prilog značajnoj novozavjetnoj temi o Isusovim poslijeuskrsnim ukazanjima.

Ključne riječi: *poslijeuskrсна ukazanja, proslavljenje, glasnici, anđeli, 1. Korinćanima 15, ὄφθη / ὡφθη*

Jedan teolog je 1892. godine u komentaru na treći red 1 Tim 3,16 rekao: "složnost egzegeta da se ova fraza prevede kao 'viđen od anđela' nevjerovatna je" (Micou, 1892, 201). Ništa manje nevjerovatna nije ni sadašnja složnost među teolozima da se fraza ὡφθη ἀγγέλους u 1 Tim 3,16 treba prevesti kao "vidljiv anđelima", tj., "ukazao se anđelima". Od svih komentara koji su autoru bili dostupni samo

dva su odstupala od takvog prijevoda.¹ Čini se da se i prevoditelji slažu s ovim gledištem. Nijedan suvremeni engleski prijevod ne odstupa od njega (vidi ASV, NAS, ESV, KJV, NIV, NKJV, RSV, NRSV, NET, NJB). Stoga nema gotovo nikakve kontroverze glede prijevoda ovog pojma.

Unatoč konsenzusu lako je moguće uočiti konfuznost i nesigurnost tih teologa glede stiha u kojem se ovaj redak nalazi. Postoje pitanja glede žanra citiranog materijala.² Postoji neslaganje oko broja i trajanja stanci u himnu.³ Debatira se o tome na koga se odnose ostali redci u himnu. Čak i događaj na koji aludira konsenzusni prijevod – “viđen od anđela” – upitan je. Misli li se na Isusov trijumf nad demonskim silama? Na anđele koji su ga vidjeli na grobu? Ili možda na anđeosku vojsku koja ga sada gleda proslavljenog? Stoga je neočekivano što, unatoč konsenzusu glede prijevoda, postoji konfuzija oko ovog himna.

U ovom radu ćemo pokazati – protivno konsenzusnom stajalištu – da se ὡφθη ἄγγελοις treba prevesti kao “ukazao se (ljudskim) glasnicima”, a ne “ukazao se anđelima”. Cilj ovog rada nije preokrenuti teološke trendove, nego prezentirati uvjerljivu alternativu, koja će nadahnuti obnovu akademske interakcije.⁴

Ovaj alternativni prijevod bit će potkrijepljen leksički, kontekstualno i tematski. Leksički, razmatranja pojmovna ἄγγελος i ὡφθη demonstrirat će vjerojatnost da se ἄγγελος najbolje može prevesti kao “ljudski glasnici”. Kontekstualno, pokazat ćemo da ljudski glasnici imaju smisla u najužem kontekstu (samog himna), kao i u širem kontekstu 1 Timoteju. A tematski ćemo istaknuti da značaj Isusovih poslijeuskrasnih ukazanja u učenju prve crkve sugerira da se u trećem retku 1 Tim 3:16b najvjerojatnije radi o njima.

- 1 Prijevodu “Viđen od glasnika/ukazao se glasnicima” sklon je Johnson (2001, 226-37), Quinn i Wacker (2000, 295-348). Obojica smatraju da je ὡφθη istinski trpni glagol i uglavnom se fokusiraju na potencijal za ἄγγελος koji se odnosi na ljudskog glasnika. Ovaj rad nadalje demonstrira leksičko razumijevanje pojma ὡφθη u tvrdnji da je riječ o ljudskim glasnicima. Uzorak većine koja preferira prijevod “anđeli” vidi kod Townera (2006, 270-85); Mouncea (2000, 212-32); Feeja (1988, 91-96); Knighta (1992, 178-86); Dibeliusa i Conzelmana (1972, 60-63); Kellyja (1960, 86-92).
- 2 Vidjeti kompletnu diskusiju o formi kompozicije u 1 Tim 3,16b kod Quinn & Wacker (2000, 316-28). Ovaj mali uzorak se naizgled protivi nekim pravilima svake konkretne literarne forme. Zato priznajemo da on sadrži poetske, himnične i elemente vjeroispovijesti. Zbog jednostavnosti ću tijekom rada koristiti pojam “himan”.
- 3 Ovdje se vide osnove debate kad se uspoređi s NASB, gdje se 1 Tim 3,16 prevodi u tri stance po dva retka, i NRSV, gdje se prevodi u dvije stance s po tri retka.
- 4 Najbitnija interakcija potječe od nekoliko njemačkih teologa iz kasnog 19. i ranog 20. stoljeća, koji su zagovarali stajališta iznesena u ovom radu na temelju svog istraživanja pojma ἄγγελος (Hoffmann, 1880; Seeberg, 1903; i Wohlenberg, 1911). Jedan noviji doprinos vidimo kod Jeromea Murphyja-O'Connora (1984, 178-87).

Leksičko razmatranje

Prvi korak jest ispitati značenje i uporabu obje riječi u retku. Prvo, referentni pojam ἀγγέλοις iziskivat će podrobnu provjeru. Ova riječ nosi generičko značenje “glasnik”, a u Novom zavjetu ima i naravne i nadnaravne konotacije.⁵ Drugo, ispitivanje glagolskog stanja i uporabe pojma ὡφθη pružit će nam uvid u njegovo značenje i tematske konotacije.

Značenje i referenca ἄγγελος

Većina suvremenih komentatora tumači da se ἀγγέλοις u 1 Tim 3,16 odnosi na nadnaravne glasnike, odnosno anđele. Ovo je nedvojbeno najčešća uporaba riječi ἄγγελος u Novom zavjetu. Prema jednom izračunu, od 175 pojavljivanja pojma u Novom zavjetu, samo pet puta se radi o ljudskom glasniku, dok se ostali navodi odnose na nadnaravne glasnike.⁶ Premda ovi nadnaravni glasnici mogu biti i dobri i zli, većina komentatora se slaže da se u 1 Tim 3,16 radi o nebeskim anđelima.⁷ Stoga se prirodno postavlja pitanje: “Kad se to Krist ukazao anđelima?”⁸ Radi li se o Njegovom životu dok su Mu anđeli služili (Mk 1,13; Lk 22,43)?⁹ Je li se to dogodilo o uskrsnuću (Mt 28,1-10; Mk 16,1-8; Lk 24,1-12; Iv 20,1-18)? Ili je možda riječ o Njegovom uzašašću i proslavljenju (Dj 1,9-11; Ef 1,20-23; Fil 2,9-11; 1 Pet 3,22; et. al.)? Posljednja opcija postala je konsenzusno stajalište.¹⁰ Prema njemu, treći redak pjesme odnosi se na Krista uzvišenog i na anđele koji vide Njegov trijumf i štiju Ga.

Unatoč tome što se oko toga “slaže” većina teologa, ovdje je mnogo upitnih aspekata, ne samo u zaključku, nego i u argumentaciji. Prvo, premda većina ko-

- 5 BDAG, 8-9. Cf. D.A. Carson objašnjava razliku između smisla i značenja riječi te njezine reference. Referenca je nelingvistički, odnosno izvanlingvistički entitet, na koji se upućuje riječju ili drugim lingvističkim simbolom. “Smisao ili značenje riječi nisu referenca, nego je to mentalni sadržaj s kojim je ta riječ povezana” (1984, 64-65).
- 6 Vidi: Lk 7,24; 9,52; Jak 2,25, SZ navodi u Mt 11,10 i paralelni tekst u Mk 1,2 (Broer, 1990, 14). Međutim, on izostavlja Lk 7,27, svodeći broj spominjanja pojma ἄγγελος koji se odnose na ljude, na šest.
- 7 Protiv Dibeliusa i Conzelmana, koji smatraju da se ὡφθη ἀγγέλοις odnosi na zle duhove nad kojima je Krist proglasio pobjedu (1972, 62-63).
- 8 Zamjenica muškog roda u jednini, koja se nalazi u uvodu ovog himna (ili fragmenta) uglavnom se smatra kao spominjanje Isusa i predstavlja subjekt svih daljnjih šest pasivnih glagola u aoristu.
- 9 Vidi Kelly, koji drži da se pojam odnosi na anđele “koji su izvijestili o uskrsnuću, ili na anđele koji su Mu služili tijekom zemaljskog života” (1960, 91).
- 10 Iako Knight smatra da se radi o uskrsnuću i uzašašću, ne isključujući nijedno (1992, 185).

mentatora priznaje da ἄγγελος “može isto tako značiti ‘glasnici’” (Kelly, 1960, 91), većina će brzo odbaciti ovu mogućnost zbog toga što se u većini slučajeva u Novom zavjetu pojam odnosi na anđela.¹¹ Međutim, D. A. Carson upozorava da pri određivanju značenja riječi moramo paziti kako ne bismo “pogrešno [pretpostavili] da neka riječ uvijek ili gotovo uvijek nosi određeno tehničko značenje — značenje koje se obično derivira ili iz podskupa argumenata, ili iz osobne sistemske teologije tumačitelja” (1984, 45-46, naglasak dodan). Ovo je upozorenje koje trebaju čuti oni teolozi koji su skloni u 1 Tim 3,16b prerano izvesti tehničko značenje riječi “anđeli”. Quinn i Wacker spretno opažaju: “Grčki pojam *aggelos* još uvijek nije postao jednostavan tehnički pojam koji se odnosi na nadljudskog duha. Radilo se o funkcijskoj imenici koja se odnosila na bilo koju osobu koja je donosila neku obavijest” (Quinn i Wacker, 2000, 337). Dakle, najosnovnije značenje ove riječi jest “glasnik” (BDAG, 8). Dva tehnička značenja koja slijede jesu ili: 1) “ljudski glasnik koji služi kao izaslanik”, ili 2) “transcendentna moć koja obavlja razne misije ili zadatke” (BDAG, 8-9).

Moises Silva nudi ilustraciju kojom razlikuje značenje riječi (smisla) i njezinu referencu (tehničko značenje). Silva pokazuje da, iako pojmovi “učenik kojeg je najviše ljubio” i “pisac četvrtog evanđelja” ne nose jednako značenje, oni mogu imati istu referencu (1983, 121). Silva izlaže, i pritom citira Nidu, “da se značenje ne može identificirati pomoću reference ili “denotatuma”, nego se “značenje sastoji od one strukturirane nakupine kognitivnih značajki povezanih s leksičkom jedinicom, što omogućuje određivanje svih denotacija putem leksičke jedinice o kojoj se radi” (Silva, 1983, 134, navodeći Nidu, 1975, 26).

Zato ne treba izjednačavati značenje i referencu, i ne trebamo pogrešno pretpostavljati koja je referenca neke riječi na temelju učestalosti njezine uporabe. U isti mah, predložena opcija ne treba biti potpuno nepoznata. Stoga je značajno što, iako Novi zavjet češće koristi ἄγγελος u smislu *nadnaravnih* glasnika, ispada da je riječ o *ljudskim* glasnicima. Ivan Krstitelj (Mk 1,2; Mt 11,10; Lk 7,27), učeničnici Ivana Krstitelja (Lk 7,24), uhode koje su ušle u Jerihon uz Rahabinu pomoć (Jak 2,25) te oni koji su poslani pripremiti sve za Isusov boravak u selu (Lk 9,52) nazivaju se ἄγγελος. Referenca “ljudskog glasnika” nalazi na snažnu potvrdu kod Homera (BDAG, 8) i Josipa (npr., *Ant* 2:344; 4:38; 5:357; *Jwr* 3:400; *Vita* 1:89, 90), kao i u Septuaginti, neovisno o datumu ili žanru (npr., 1 Sam 23,27; 1 Kr 22,13; 2 Ljet 18,12; Iza 42,19; Hag 1,13; Mal 3,1 [2x]). Budući da je značenje “ljudskog glasnika” dobro potvrđeno i u biblijskim i u izvanbiblijskim tekstovima, ono predstavlja moguću referencu u 1 Tim 3,16.

11 Vidi za primjer Knighta, koji tvrdi: “Novi zavjet gotovo uvijek koristi ἄγγελοι kad je riječ o nadnaravnim silama (anđelima), a ne o ljudima, i to konkretno dobrima, a ne zlima.” (1992, 185).

Tada riječ ἄγγελος ne znači “anđeo”, iako se može odnositi na anđela. Jednako tako se može odnositi na ljudsko biće čiji je zadatak isporučiti poruku. I zbog toga, automatski prevesti pojam kao “anđeli” znači pobrkati kategorije značenja i reference te donijeti interpretativnu odluku biranjem *tehničkog* značenja.

Glagolsko stanje i uporaba pojma ὡφθη

Dosad smo samo pokazali da ἄγγελος znači “glasnik”, i da se može odnositi na ljudskog glasnika. O tome će odlučiti kontekst, a naš neposredan kontekst jest sam redak: taj ὡφθη ἀγγέλους. Zato moramo započeti s ispitivanjem glagolskog stanja i uporabe pojma ὡφθη, pasivnog indikativnog aorista trećeg lica jednine pojma ὀράω. Korijen pasivnog aorista (šesti glavni dio) jest οπ – a posjeduje aktivno, odnosno neutralno stanje, unatoč pasivnoj formi (BDAG, 719).¹² To znači da je “ukazao se pred” bolji prijevod nego “viđen od”.¹³ Prepoznavanje aktivnog/neutralnog stanja je od ključnog značaja, jer ako netko odluči shvatiti ἀγγέλους kao anđele, tada se mora zapitati je li prikladno govoriti o tome kako se Isus “pojaviо” pred anđelima. Zar išta ili itko može iznenada postati vidljivo nadnaravnom biću? Čini se da ne, jer ne nalazimo primjere za takvu uporabu.

Potvrđivanje ὡφθη u izvanbiblijskoj literaturi rijetko je, no ipak potvrđuje naše shvaćanje glagola. U svih šest spominjanja forme ὡφθη kod Filona Bog je subjekt, a čovjek – osobito Abraham – posredni objekt (*Det* 1:159; *Mut* 1:1, 15, 17; *Abr* 1:77, 80). Filon objašnjava svoje značenje pojave pojma ὡφθη u *De Abrahamo* 1:80 korištenjem sinonimnog glagola uz povratne zamjenicu ἑαυτὸς, govoreći da je “objavio samoga sebe”. Ovdje se vidi da ne govori o nekome tko je pasivno “viđen”, nego o aktivnom Božjem samoobjavljenju.

Josip sedam puta koristi pojam ὡφθη (*Ant* 7:298; 16:21; 18:239; *Jwr* 6:293, 296, 298, 306). U svakom od slučajeva pojam nema ni posredni niti prirodni objekt. Od sedam spominjanja, pet ih je jasno izrečeno u aktivnom stanju (*Ant* 16:21; 18:239; *B.J.* 6:293, 296, 298). Od tih pet navoda kod tri postoje neizraženi posredni objekti, kao u *Jwr* 6:293, 296, 298, gdje se radi o tome da se subjekt “pojaviо”, odnosno “iznenada je postao vidljiv”. U druga dva slučaja postoje posredni objekti u dativu — baš kao u 1 Tim 3,16 (*Ant* 16:21 i 18:239). Bitno je primijetiti da u dodatna dva pasivna spominjanja kod Josipa *nema* posrednog objekta u dativu. Pasiv koji se koristi u *Ant* 7:298 popraćen je s ὑπό τινος τῶν πολεμίων, gdje

12 Vidi Kremer (1991, 527). Za uvod u neutralno stanje i odložne glagole vidi Mounce (1993, 148; 224-226). Isto tako i Wallace (1996, 414-441).

13 Razmotri Towner (2006, 281). Kremer se slaže da je najbolje tretirati ga kao neutralni aorist i prevesti kao “pojaviо se” ili “dopustio je da bude viđen” (1991, 528).

je jasno da ὑπό ima funkciju odrediti agenta.¹⁴ Preostala upotreba u *Jwr* 6:306 posjeduje neizrečeni posredni objekt, premda se implicira da je riječ o građanima. Josipova uporaba je bitna, jer pokazuje da u slučajevima kad je ὄφθη pasivan, on nije popraćen posrednim objektom u dativu. Ovo je potvrda da najbolji prijevod pojma ὄφθη popraćen dativom jest “ukazao se pred”.

Osim ovih izvanbiblijskih navoda, svih 55 biblijskih (zasad s iznimkom one u 1 Tim 3,16) u Septuaginti i Novom zavjetu posjeduju ljudski, prirodni ili neizraženi posredni objekt.¹⁵ Pojam se u ovom obliku nijednom ne koristi uz nadnaravni posredni objekt, što znači da se nikad ništa nije ukazalo nekom nadnaravnom biću. Nadnaravna bića su ta koja se ukazuju. U većini slučajeva nadnaravna bića su *subjekt*.¹⁶ Mnogi od ovih scenarija su situacije kad se Bog “ukazuje” osobama (npr., Post 12,7; 35,9; Izl 16,10; Lev 9,23; Br 14,10; 1 Kr 3,5; 2 Ljet 3,1; Jer 31,3; Dj 7,2). To je potvrda da je iznimno neočekivano – čak i potpuno nepotvrđeno – kombinirati aktiv “pojavi se” s nadnaravnim posrednim objektima.

Što je onda očekivano? U Novom zavjetu se ὄφθη redovito koristi za opisanje Isusovog poslijeuskrsnog ukazanja. Kremer to smatra konvencionalnim: “Ukazanja uskrslog Krista su u najstarijim tekstovima indicirani isključivo uz ὁράω” (Kremer, 1991, 528). To se vidi u broju primjera. U Lk 24,34 dvojica ljudi na putu za Emaus javljaju: “Doista uskrsnu Gospodin i ὄφθη Σίμωνι.” U Djelima 13,31 Pavao navodi da je Isus, nakon što ga je Bog uskrsnuo iz mrtvih “ὄφθη onima koji s njim bijahu uzašli iz Galileje u Jeruzalem. Oni su sada njegovi svjedoci pred narodom.” Luka koristi još dva pasivna oblika pojma ὁράω kad je riječ o Isusovim pojavljivanjima. U Djelima 9,16, kad je Ananija došao k slijepome Pavlu, Luka koristi pridjevni pasivni particip ὁ ὀφθεῖς σοι kao apoziciju u odnosu na Isusa, što znači “onaj koji vam se ukazao”. U Djelima 26,16 Pavao govori o svom obraćenju i koristi se istim pasivnim oblikom glagola u aoristu prvog lica kad navodi riječi uskrslog Isusa: “zato ti se ukazah” (ὄφθην σοι). Značajno je što

14 Agent je osoba ili predmet zadužena (bilo kao nalogodavac ili kao posrednik) za zadaću izraženu pasivnim glagolom. Agent je uglavnom indiciran prijedlogom kao što su ὑπο, διά ili ἐν. Agencija se može izraziti dativom bez prijedloga, ali samo u slučajevima gdje su sredstva neosobna. Stoga je malo vjerojatno da dativ ἀγγέλους bez prijedloga funkcionira kao agent za pasivni ὄφθη u 1 Tim 3,16 (Wallace, 1996, 431-35). Ako je ὄφθη zbilja neutralan, odnosno odložni glagol, ima smisla što je treći redak jedini bez prijedloga ἐν, jer mu nije potrebno stanje agencije. Odsutnost pojma ἐν je, začudo, zbušnjivala teologe kao što su: Fee (1988, 94), Knight (1992, 185), pa čak i Mounce (2000, 228-229).

15 Gramatički pojmovi koji se ovdje koriste odražavaju moje shvaćanje da ὄφθη nosi neutralno/odložno stanje u pasivnom obliku (vidi n12 gore).

16 Tri iznimke s prirodnim subjektom jesu: Post 1,9 gdje je subjekt “suha zemlja”, Pjesma nad pjesmama 2,12, gdje je subjekt “cvijeće”, i Djela 7,26, gdje Stjepan navodi kako se Mojsije pojavio pred dva Izraelca koji su se svađali

je jedini drugi slučaj Pavlovog korištenja pojma ὄφθη u svojim spisima¹⁷ izvan 1 Tim 3,16 u četiri navoda u 1 Kor 15,5-8, gdje je svaki put riječ o Isusovom poslije-uskrsnom pojavljivanju pred ljudima. Više o ovom tekstu kasnije. Zasad je važno vidjeti povezanost glagolske forme ὄφθη u novozavjetnim spisima s poslijeuskrsnim ukazanjima.

Leksički zaključci

Utvdili smo sljedeće:

Referenca ἀγγέλους mora se demonstrirati iz konteksta, a ne učestalosti uporabe, jer su potvrđene i nadnaravne i ljudske reference.

Najneposredniji kontekst jest redak “ὄφθη ἀγγέλους”.

ὄφθη, iako u pasivnom obliku, uz posredni objekt u dativu aktivan je i najbolje ga je prevesti kao “pojavio se pred.”

ὄφθη se nikad ne koristi uz nadnaravni posredni objekt.

ὄφθη se često koristi kad se opisuju Isusova poslijeuskrсна ukazanja.

Tako leksički podaci upućuju na to da se ἀγγέλους ne odnosi na “nadnaravnog glasnika” (tj., anđele), nego na “ljudske glasnike”. Ovi glasnici su ljudi koji su vidjeli uskršlog Isusa i počeli su o tome govoriti drugima (vidi Mt 28; Lk 24; Iv 20-21; Dj 1 i 9; 1 Kor 15). Tako se ovi ljudi uklapaju u opis riječi “glasnik” (Johnson, 2001, 233).

Ako prihvatimo gledište o “ljudskom glasniku”, tad se moramo zapitati zašto je upotrijebljena potencijalno dvosmislena riječ ἄγγελος. Zašto se ne bi upotrijebila riječ koja bi jasnije upućivala na ljudske agente, kao što je μαθητής ili ἀπόστολος? Prvo, nisu svi koji su vidjeli uskršlog Isusa i navijestili poruku nosili titulu učenika ili apostola. Iako su apostoli često spominjani u ovim izvješćima, ipak nisu jedini. Žene su prve vidjele uskršlog Gospodina (Mt 28,1-15; Mk 16,1-8; Lk 23,55 – 24,11; Iv 20,11-18). Isus se “Potom (...) ukaza braći, kojih bijaše više od pet stotina zajedno” (1 Kor 15,6). Sjetimo se i ona dva učenika na putu za Emaus (Lk 24,13-31) i Isusovog pojavljivanja pred jedanaesticom i onima koji su bili pred njima (Lk 24,33-51).¹⁸ Ovi tekstovi pokazuju da se Isus nakon uskršnuća ukazivao i pred drugim ljudima, a ne samo pred apostolima. Da bi ih sve obuhvatio, poslužio se uključivim pojmom. Ovaj pojam isto tako ističe funkciju onih

17 Oni koji tvrde da je 1 Timoteju proizvod Pavlove škole samim time priznaju bar neki vid nastavka Pavlove tradicije. Zato se za 1 Timoteja “smatra da su Pavlovi spisi prikladan komparativni kontekst” (Johnson, 2001, 98).

18 Luka još u Djelima 1,1-15 piše da se Isus u razdoblju od 40 dana redovito pojavljivao pred skupinom koja nije bilo nužno sačinjena samo od 11 apostola (vidi Dj 1,15. 22-23).

pred kojima se Isus ukazao, što je tema koja se nastavlja u 4. retku. Drugi razlog je moguća glazbena ili pjesnička narav himna. Iako su žanr i podrijetlo himna nejasni, ako je u pitanju pjesnička literatura, očekivali bismo da odabir riječi bude pod utjecajem ritma, zvučnosti i drugih sličnih ograničenja.

Kontekstualno razmatranje

Premda su leksički dokazi snažni, ovo pitanje se ne može riješiti isključivo pomoću leksičkih podataka. Među prevoditeljima vlada klišej da je kontekst sve. Pokazalo se da najbliži kontekst – redak – favorizira prijevod “pojavio se pred glasnicima.” Međutim, uklapa li se to u širi kontekst? Nažalost, najraniji kontekst je nedostupan, jer redak predstavlja navod iz starijeg himničkog materijala.¹⁹ Pa ipak, u samom navodu, kao i u širem kontekstu pisma, ima nekoliko natuknica koje potkrjepljuju naše stajalište.

Kontekst: citat

Kao što smo naveli u uvodu, među teolozima postoji neslaganje o referencama glede više redaka himna i njihovog međusobnog odnosa. Je li odnos između redaka tematski, kronološki ili oboje? Konsenzusno stajalište uglavnom podrazumijeva da se pojmom ὡφθῆ ἀγγέλους aludira na Kristovo proslavljenje. Međutim, ovo stajalište ima problema s kronološkim smještanjem ovog događaja nakon uskrsnuća (2. redak), a prije navješćivanja evanđelja narodima (4. redak). Ovo stajalište nailazi i na tematske probleme, jer bi 6. redak – “uznesen u slavu” – ponavljao temu proslavljenja. Upravo ovakvo kronološko neslaganje i tematska suvišnost su pokrenuli brojna protivna mišljenja o broju i dužini stanca u himnu, jer prevoditelji nastoje razlučiti koji je odnos između pojedinih redaka.²⁰

19 O formi 1 Tim 3,16b vidi n2.

20 Na primjer, u formi himna od dvije stance referenca na proslavljenje prirodno proistječe iz utjelovljenja (1. redak) i uskrsnuća (2. redak) i kompletira stancu od tri retka. Međutim, time se tematski i kronološki problem samo prebacuje na retke 4-6. Knight je primjer druge vrste. On se zalaže za prijevod “anđeli” na temelju vrlo sporne strukture, čime njegov argument postaje cirkularan. Njegovo razumijevanje značenja temelji se na strukturi, no njegovo razumijevanje strukture ovisi o pretpostavljenom značenju trećeg retka. Njegova struktura od tri stance temelji se na pretpostavljenom kontrastu između 3. i 4. retka, gdje je ἀγγέλους suprotno od ἔθνεσιν. On tvrdi: “Da se i ovdje treba raditi o anđelima vrlo je jasno iz kontrasta u 3. i 4. retku između ἀγγέλους i ἔθνεσιν, gdje je jedno nebesko, nadnaravno, andeosko, a drugo zemaljsko, prirodno i ljudsko.” (Knight, 1992, 185). Obrazac kontrasta koji podupire stajalište o tri stance vidi se i u prvoj stanci, između σαρκί i πνεύματι, te u trećoj stanci između κόσμῳ i δόξῃ.

Naš alternativni prijevod – “pojavio se pred glasnicima” – uklanja neke konfuznosti u himnu. Svi se slažu da se 4. redak odnosi na propovijedanje rane crkve. Ako se treći redak odnosi na Isusovo poslijeuskršno ukazanje pred glasnicima koji su potom propovijedali o uskrsnuću, tada postoji smislen odnos između dva retka ove stance, što je odnos koji je u skladu s obrascem pojavljivanja i navješćivanja što je u vezi s ostatkom poslijeuskršnih ukazanja u Novom zavjetu. Iako se to vidi u mnogim ulomcima,²¹ najočitije je u Djelima 13,30-32, gdje Pavao govori: “Ali Bog ga uskrisi od mrtvih. On se mnogo dana ukazivao onima koji s njim bijahu uzašli iz Galileje u Jeruzalem. Oni su sada njegovi svjedoci pred narodom.» »I mi vam navješćujemo evanđelje...»²² Kad se Isus nekome ukaže, osoba reagira proklamacijom. Prikladno je što proklamaciji u 4. stihu prethodi referenca na poslijeuskršna ukazanja u 3. retku.

Sada ću iznijeti svoje shvaćanje cijelog himna, jer želim pokazati kako moje predloženo tumačenje može odgovarati kontekstu navoda, iako moj sveopći argument ne ovisi o prihvaćanju ovog shvaćanja. Čini se najboljim razdijeliti tekst na tri stance od po dva retka uslijed progresivnog paralelizma između svakog para od po dva reda.

Stanca	Redak	Autorov prijevod	Događaj/referenca
1	1	<i>koji se objavio u tijelu</i>	Utjelovljenje
	2	<i>opravdan od Duha</i>	Uskrsnuće
2	3	<i>ukazao se glasnicima</i>	Poslijeuskršna ukazanja
	4	<i>naviješćen među narodima</i>	Propovijedanje rane crkve
3	5	<i>vjerovan u svijetu</i>	Širenje evanđelja (reakcija na zemlji)
	6	<i>uznesen u slavi</i>	Uznesenje/proslavljenje (reakcija u nebu)

21 U Mt 28,17-20 učenici su vidjeli Isusa, a potom su poslani činiti sve narode učenicima i poučavati ih. U Dj 1,1-8 Isus se tijekom 40 dana ukazivao učenicima (3. stih), a zatim ih je poslao da budu svjedoci sve do krajeva zemlje (8. stih). U Dj 9,1-18 Isus se ukazuje Savlu, a potom Bog govori Ananiji da će Savao ponijeti Božje ime narodima (15. stih). Premda se Isusovo ukazanje pred Pavlom na putu za Damask razlikuje od ostalih utoliko što se dogodilo nakon uznesenja, Pavao ga navodi uz ostala ukazanja prije uznesenja, a nakon uskrsnuća u 1 Korinćanima 15,3-11, gdje pokazuje realnost Isusovog uskrsnuća. Njegovo uključivanje u tekst demonstrira njegovu valjanost kao poslijeuskršna ukazanja, poput i drugih.

22 Ako nije drugačije navedeno, svi engleski navodi su uzeti iz prijevoda NRSV.

U tablici vidimo reference za svaki redak (svaki događaj), što baca svjetlo na već spomenuti problem kronologije unutar himna. Premda naše stajalište rješava problem iz trećeg retka, novi problem se nalazi pred tumačiteljima koji traže bilo kakvu kronologiju: uznesenje (6. redak) nastupa nakon apostolskog propovijedanja (4. redak) i reakcija ljudi (5. redak). Premda se čini da i naš prijedlog pati od kronološkog problema, on zapravo nudi odgovornije čitanje. Prvo, zato što je referenca na proslavljenje prikladan zaključak himna koja je započela s njegovim “napuštanjem” slave kako bi se utjelovio. Tako 1. i 6. redak funkcioniraju kao “završeci knjige” za Isusov zemaljski utjecaj. Drugo, zato što referenca na Isusovo proslavljenje predstavlja dostojan završetak himna, jer objavljuje Njegovo sadašnje stanje: da sad sjedi zdesna Bogu u slavi. I na koncu, zato što ovakvo čitanje donosi smisao trećoj stanci izvodeći paralelu s reakcijom na Isusa u nebu i na zemlji. Obje reakcije su pozitivne: na zemlji je Njegova poruka naišla na vjeru, a u nebu je prihvaćen u slavi (ἐν δόξῃ). Dakle, ovakvo čitanje daje smisao redcima 1-5, dok se 6. redak promatra kao odgovarajući kronološki završetak, jer govori o sadašnjem stanju slave.

Kontekst: pismo

Himnični citat postavljen je u novi kontekst u 1 Timoteju. Njegov kontekst u pismu donekle podupire navedeno tumačenje. Pismo je upućeno Timoteju, a ne efeškoj zajednici, kako bi ga ohrabrilo da ustraje u svjedočanstvu evanđelja nasuprot lažnim učenjima i u doktrini i u životu (1,3. 18; 3,14-15). Pismo prenosi Pavlov od Boga dani autoritet (1,1. 12) na Timoteja. Izvor Pavlovog autoriteta bila je činjenica da ga je Isus Krist postavio (1,14). Uočimo da je Pavao primio apostolski položaj kad mu se uskrsli Isus ukazao na putu za Damask (Djela 9). Ovo Isusovo poslije-uskrsno ukazanje spominje se u 1 Tim 1,12-16. Zbog vlastitog iskustva s uskrslim Isusom, Pavao je često mislio na Isusova poslijeuskrsna ukazanja. Stoga je referenca na poslijeuskrsna ukazanja kontekstualno podesna u 3. retku.

Tematsko razmatranje

Zasad smo pokazali da je “ukazao se pred ljudskim glasnikom” leksički najopravdanija opcija, koja se dobro uklapa u kontekst.²³ Međutim, konsenzusno stajalište se ne iznosi leksičkim putem, i često ne uzima kontekst u obzir u ozbiljnijoj mjeri.

23 Razmatrat ću jedan tip novozavjetne teme: skup ideja, misli, tekstova i tradicija prisutnih u Novom zavjetu, koji se odnose na određeni događaj ili koncepciju.

Ono što konsenzusni teolozi pak ističu jest “bogata predaja” o Isusovom ukazanju pred anđelima. Zato je prvo pitanje na koje treba odgovoriti sljedeće: može li se tema Isusovog proslavljenja leksički ili konceptijski povezati s 1 Tim 3,16?

Manjak leksičkih i konceptijskih veza za aluziju

Budući da je većina teologa zaključila da se ἀγγέλους odnosi na anđele, moraju pretražiti Novi zavjet u potrazi za događajem gdje se Isus ukazao anđelima ili gdje su ga oni vidjeli. Oni se uglavnom slažu da se 3. redak 1 Tim 3,16 zasigurno odnosi na uznesenog Isusa koga štuje anđeoska vojska, što je “događaj” koji je potkrijepljen u cijelom Novom zavjetu. Ovo proslavljenje i štovanje spominje se na brojnim mjestima,²⁴ a prikazano je i u trenutačnoj stvarnosti i kao konačni cilj povijesti u Otkrivenju 4-5. Kelly nastupa kao dobar predstavnik ovog stajališta kad napominje: “prosvjetljujuće paralele [s 1 Tim 3,16] spominju se u Fil 2,9f; Kol 2,15; Heb 1,6, gdje je Njegovo proslavljenje predstavljeno kao trijumf nad svijetom duhova, što ih nagoni na obožavanje... ono što [ὡφθη ἀγγέλους] zapravo ističe jest štovanje koje su anđeoske sile iskazale uznesenom i proslavljenom Kristu” (Kelly, 1960, 91).²⁵

Iako je većina teologa došla do ovog stajališta, ono *nema* veliku tekstualnu potporu. Njihova nastojanja da pronađu događaj koji odgovara Isusovom ukazivanju pred anđelima nisu osobito potkrijepljena. Za primjer možemo vidjeti Gordona Feeja, koji priznaje da je ono što se vidi u 3. retku 1 Tim 3,16 “redovita formula u novozavjetnim poslijeuskrsnim ukazanjima... međutim, vjerojatnije da se u ovom slučaju radi o štovanju koje su anđeli iskazali uzvišenom i proslavljenom Kristu” (Fee, 1988, 94). Nažalost, on ne navodi razlog *zašto* bi to bilo vjerojatnije. Pogledajmo i Philipa Townera, koji se također slaže da bi se moglo raditi o “referenci na ljudsko svjedočanstvo o uskrsnuću”, ali nastavlja: “ovo je daleko vjerojatnije referenca na bogatu tradiciju Kristovih poslijeuskrsnih ukazanja pred anđeoskim silama” (Towner, 2006, 281). Nažalost, jedini argument kojeg nudi u prilog svojem stajalištu jest njegovo mišljenje da je ova tradicija “bogata”.

Knight je nešto bliži: “Svako drugo novozavjetno pojavljivanje pojma ὡφθη u odnosu na Isusa odnosi se na Njegova poslijeuskrсна ukazanja. Stoga je vjerojatno da se riječ ovdje odnosi na ukazanja nakon uskrsnuća, a ne samo na uzašašće, iako ga ne treba nužno isključiti” (Knight, 1992, 185). Međutim, on smatra da

24 Raspravljat ćemo o ovim tekstovima u nastavku.

25 Za one koji smatraju da se radi o strukturi od dvije stance, treći redak predstavlja vrhunac prve stance, koji demonstrira Isusovo proslavljenje nakon uskrsnuća, što se spominje u 2. retku (So Mounce, 2000, 229).

je ovo konkretno Isusovo ukazanje bilo ukazanje pred anđelima, a ne ljudskim glasnicima. Ne možemo prihvatiti ovaj zaključak, i to iz dva razloga: prvo, radi se o pogrešnom shvaćanju pojma ὄφθη. Knight ga prevodi kao “bješe viđen”. Gore u leksičkom segmentu smo ponudili bolji prijevod “pojavio se”, i naveli smo njegove bitne implikacije za shvaćanje ovog retka. Drugo, Knightovo tumačenje je suviše dvosmisleno. On želi preuzeti temu poslijeuskrasnih ukazanja iz ὄφθη, ali i dalje shvaća ἀγγέλοις kao anđele. Želi da se to odnosi na anđele koji su Isusa vidjeli kod groba, kao i kako pobjedonosno sjedi u nebu. Međutim, u pitanju su dva različita događaja i teme u Novom zavjetu. Ovo je primjer autora koji hoće “kruha preko pogače”. Međutim, manjak jasnih događaja koji bi bili referenca nezadovoljavajuć je i ne pruža smisao himnu.

Još jedan bitan nedostatak koji vidimo u zastupanju većinskog stajališta jest u tome što, premda se navodi broj tekstova kojima se hoće demonstrirati određena činjenica o Kristovom proslavljenju, ne uspijevaju pokazati da je rana crkva koristila pojmove ὄφθη i ἀγγέλοις u kontekstu proslavljenja. Tekstove koji su navedeni kao potpora konsenzusnom stajalištu razmotrit ćemo u nastavku teksta. Svrha ovog razmatranja *nije* ustvrditi da tema Kristovog proslavljenja nije važna niti da ga anđeli u nebu ne štiju, niti da ga anđeli ne vide. Sve je to vrlo očito demonstrirano u Novom zavjetu. Zapravo je cilj pokazati da, kad novozavjetni pisci opisuju proslavljenje, oni koriste pojmove i koncepcije koji se bitno razlikuju od pojmova što ih nalazimo u 1 Tim 3,16. Ovo neslaganje otkriva da je vrlo malo vjerojatno da bi netko tko hoće napisati himan upotrijebio ὄφθη ἀγγέλοις kako bi govorio o proslavljenju. Tekstovi koji slijede predstavljaju tekstove kakvima se služe oni koji podupiru gledište da se Isus “ukazao anđelima”.

Tekstovi koji opisuju prazan grob. Kao što smo već naveli, Knight sugerira da 1 Tim 3,16 može obuhvaćati Isusovo ukazivanje pred anđelima nakon svog uskrsnuća, osobito onima koji su se našli pred praznim grobom. Poblize promatranje evandeoskog izvješća ne podupire ovaj zaključak. Prizor u Mt 28,5-7 ne spominje anđele u množini (kao što je slučaj u 1 Tim 3,16), nego govori o jednom anđelu, dakle ἄγγελος κυρίου (Mt 28,2). Osim toga, fokus je na ukazivanju *jednog anđela* (3. stih) pred Marijom Magdalenom i “drugom Marijom” (1. stih), a ne spominje se da je anđeo vidio Isusa. Ipak, piše da su žene trebale s učenicima otići u Galileju, gdje *će ga vidjeti* (7. stih). *Da će ga učenici vidjeti* ponovio je i sam Isus u 10. stihu. Dakle, naglasak nije na anđelima, nego na tome da su učenici vidjeli Isusa.

Isti događaj opisan u Marku 16,5-7 uopće ne govori o anđelima, nego o samo jednom νεανίσκον (5. stih). Iako mnogi smatraju da je ovaj čovjek zapravo anđeo, opet se radi o jednini i opet nema leksičke poveznice s 1 Tim 3,16. Osim toga, Marko također bilježi činjenicu da *će učenici vidjeti Isusa* u Galileji.

Lukino izvješće o uskrsnuću (24,4-7) na sličan način izostavlja spomenuti

anđele, ali zato navodi prisutnost jednog ἄνδρες δύο (4. stih). Kasnije nailazimo na začuđujuću izjavu: “Doista uskrsnu Gospodin i ὤφθη Σίμωνι” (24,34). I opet nema leksičke povezanosti s pojmom ἄγγελος, a jedini koji su vidjeli Isusa bili su učenici.

Isti događaj je zabilježen i u posljednja dva poglavlja Ivanovog evanđelja. Ondje je zabilježena interakcija između Marije i δύο ἀγγέλους (20,12-13), kao i navodnog vrtlara (14-18). Ovo je prvo izvješće u evanđeljima koje spominje više anđela, ali opet, naglasak nije na tome da su anđeli bilo što vidjeli. Štoviše, kad je Marija Magdalena napustila grob, objavila (uočimo participski oblik pojma ἀγγέλλουσα iz korijena αγγελ-) da je *ona sama vidjela Gospodina* (18). Štoviše, cijeli tekst u Iv 20,19-29 ističe da se Isus ukazao učenicima i da su ga oni vidjeli, u priči poznatoj po Tominom nevjerovanju.²⁶ Dakle, premda se spominje više anđela, oni su nebitniji dio priče, a fokus je na tome da su učenici vidjeli Isusa.

Tako se u sva četiri evanđelja izvješća o događajima na grobu fokusiraju na to da su ljudska bića vidjela Isusa. Kad se spominju anđeli, uloga im je komunicirati sa ženama, a ne vidjeti Isusa.

Tekstovi koji opisuju Isusovo proslavljenje. Veći broj tekstova u Poslanici Efežanima koji govore o Kristovom proslavljenju su, prema teolozima, “rasvjetljujuće paralele” za 1 Tim 3,16. Efežanima 1,20-23 se često navodi kao paralela, jer ondje piše kako je Bog posjeo Krista sebi zdesna iznad svih (1,20; usp. 2,6-7). Premda se spominje Kristov autoritet i prevlast nad svime, nema izričitog spomena anđela. Štoviše, nadnaravna bića ἀρχη, ἐξουσία, δύναις i κυριότης u Efežanima (usp. Ef 6,11-12. 16; 4,8. 27) najvjerojatnije su demonska, odnosno zla nadnaravna bića, a ne anđeli (Hoehner, 2002, 279-80., usp. O’Brien, 1992). Nadalje, nema naznaka o bilo kakvom “gledanju” od onih kraj Njegovih nogu. Radi se samo o tome da je Isus proslavljen. Nema nikakve leksičke niti konceptijske paralele s 1 Tim 3,16.

Navodi se i tekst u Efežanima 3,9-11, premda se koristi isti način argumentacije kao i gore, jasno je da su i ove nadnaravne moći zapravo demonske. Uz to, ono što se vidi jest σοφία τοῦ θεοῦ (10. stih), a vidi se kroz crkvu! Nema ni spomena o Isusovom proslavljenju niti o tome da ga je netko gledao. Stoga se ne može smatrati da Poslanica Efežanima podupire konsenzusno stajalište.

Filipljanima 2 je već zanimljiviji tekst, jer je jasno da govori o Isusovom proslavljenju, i pritom se služi poetskom/himničnom formom (2,6-11). Stihovi 9-11 govore kako je Bog uzvisio Isusa i učinio ga uzvišenijim od svih živih bića, uslijed čega su ga oni priznali kao Gospodina. I opet, ἄγγελος se ne spominje. Jedino što su anđeli uopće rekli nalazi se u 10. stihu: “*prigne svako koljeno nebesnikâ, zemnikâ.*” Pa ipak, ne spominju se anđeli niti da su ga vidjeli. Fokus je na Isusovoj superiornosti nad *svime*. I opet, koncepcija “gledanja” nije ni na koji način spomenuta.

²⁶ Uočimo ponavljanje pojmova “vidjeti” i “ukazati” u 20,20. 25 (2x), 27. 29. Isto i u 21,1 (2x). 14.

Stoga, premda je ovo himan koji jamačno govori o Isusovom proslavljenju, u pojmu ὡφθη ἀγγέλους nema ničega što bi asociralo na događaj opisan u Fil 2,9-11.

Posljednji Pavlov tekst jest Kol 2,15. Međutim, kao što je slučaj s tekстом u Efežanima, ne spominju se anđeli niti gledanje. Isto tako – kao i u Efežanima – riječi τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ἐξουσίας se opet vjerojatno odnose na zla i demonska bića, a ne na Božju nebesku vojsku.

U katoličkim poslanicama nalazi se više opisa Isusovog proslavljenja, koje teolozi koji brane konsenzusno stajalište smatraju paralelama. Hebrejima 1,3-4 i 6 govore da je Krist posjednut zdesna Bogu nakon obavljenog djela na križu, stoga τοσοῦτω κρείττων γενόμενος τῶν ἀγγέλων. Šesti stih nadalje demonstrira Njegovu superiornost nad anđelima navodeći Pnz 32,43: „obožavajte ga, sinovi Božji!” (u engleskom tekstu: *anđeli Božji*, op. prev.), gdje se ponavlja Božja zapovijed anđelima da se poklone Isusu. Veći dio Poslanice Hebrejima 1 bavi se Isusovom superiornošću nad anđelima, i oboje se stalno spominje. Međutim, nema govora o gledanju niti o anđelima koji ga *sada* mogu vidjeti, za razliku od prethodnog razdoblja kad to nisu mogli. Štoviše, vremenska oznaka u navodu za Pnz 32,43: “A opet, kad uvodi Prvorodjenca u svijet, govori” (6) isključuje spominjanje uskrsnuća. Stoga i ovom tekstu manjka značajnija povezanost s 1 Tim 3,16, a kronologija koja se vidi u Heb 1,6 sugerira da se radi o sasvim drugom događaju.

U 1 Petrovoj se isto govori o Kristovom proslavljenju. Zloglasno težak ulomak u 1 Pet 3,18-22 odnosi se na Isusovo proklamiranje pobjede nad “duhovima u tamnici” (19) i na podložnost svih nadnaravnih sila pod Njime, uključujući i ἄγγελοι (22). Iako Petar koristi istu riječ, čini to tek usputno. On zastupa Isusovu superiornost nad svim drugim nadnaravnim silama, bile one dobre ili zle, što se ponovno očituje u pojmu ἐξουσιῶν καὶ δυνάμεων. Gledanje se ne spominje.

Posljednji korišteni ulomak jest Otk 5,8-14: Ivanov opis njegove nebeske vizije. Ondje se starješine, četiri živa bića i brojne tisuće anđela, zajedno sa svim ikad stvorenim bićima, poklanjaju pred Janjetom. Kao i u drugim tekstovima, ovo štovanje može implicirati da štovatelji vide Onoga koga štuju, ali to se niti ne ističe niti ne spominje.

Stoga, premda konsenzusno stajalište točno prepoznaje da je Kristovo proslavljenje istaknuta tema u cijelom Novom zavjetu, ono pogrešno shvaća da se ono odnosi na ὡφθη ἀγγέλους u 1 Tim 3,16. Razmatranje tekstova koji se navode kao “prosvjetljujuće paralele” otkriva manjak leksičkih i konceptijskih poveznica između ovih tekstova, koji izgrađuju tradiciju proslavljenja, i 1 Tim 3,16. Rana crkva je imala izraze kojima je opisivala Kristovo proslavljenje, a među njima nije bio izraz ὡφθη ἀγγέλους. Umjesto toga, oni su naglašavali Kristovu trajnu nadmoć nad svime i obožavanje koje Mu sve iskazuje. Godine 1892. Micou je istaknuo da: “se pojam ὡφθη ne može odnositi na Kristovu vladavinu nad svim duhovnim bićima, jer to je trajni odnos koji se ne može tako opisati” (Micou,

1892, 203). Stoga se nakon razmatranja teksta čini da se tijekom 120 godina nije mnogo toga promijenilo. I dalje se možemo složiti s Micouom da teolozi “ne sugeriraju ikakve [ideje] koje bi imale dovoljnu težinu da bi opravdale značaj koji se ovdje daje” prijevodu “ukaza se anđelima” (Micou, 1892, 203).

Značaj Isusovih poslijeuskrasnih ukazanja za ranu crkvu

Navedeno razmatranje demonstrira da postoje tek manje sličnosti između Kristovog proslavljenja i ὄφθη ἀγγέλους. Kad ne bi postojala bolja opcija za referencu, tada bi se proslavljenje moglo prihvatiti. Međutim, bolja opcija postoji. Prva crkva je imala pojmove kojima se služila pri opisivanju poslijeuskrasnih ukazanja, a jedan od njih je bio ὄφθη. Uporaba pojma ὄφθη pri opisivanju Isusovih poslijeuskrasnih ukazanja dokumentirano je u leksičkom odjeljku. U ovom odjeljku ćemo pokazati da Novi zavjet prikazuje poslijeuskrasna ukazanja kao vrlo bitnu temu u učenju rane crkve; temu koja je toliko važna da se mora obrađivat uz utjelovljenje i uskrsnuće. Što je neka tema bila značajnija u učenju rane crkve, to je vjerojatnije da će biti uključena u neki himan koji sažima elemente vjere.

Značaj uskrsnuća jasno je opisan u 1 Kor 15. Kao što je slučaj s upotrebom himna u 1 Tim 3,16, 1 Kor 15,3-8 predstavlja sažetak temeljnih istina evanđelja, s fokusom na Kristovu smrt i uskrsnuće. Ono što se suvremenom čitatelju (koji redovito sluša samo o smrti i uskrsnuću) može učiniti neobičnim jest to što se, iako se o smrti, pokopu i uskrsnuću ukratko govori u stihovima 3-4, više prostora daje poslijeuskrasnim ukazanjima (stihovi 5-8). Ovaj naglasak, uz riječi samog Pavla, govori da su Isusova poslijeuskrasna ukazanja od najvećeg značaja (1 Kor 15,3).

Više teologa je nedavno počelo nanovo isticati značaj Isusovih poslijeuskrasnih ukazanja u tradiciji rane crkve. Clayton Croy podupire svoje stajalište za kasapljenje Markovog rukopisa, dijelom i na temelju opetovanog očekivanja u evanđeljima da će učenici vidjeti Isusa nakon uskrsnuća, kao i izostavljanje očekivanog prizora. Nadalje, objašnjava on, kasniji prepisivači su prepoznavali njihov značaj i dopunili su izvješće dodatnim prizorima (Mk 16,8b-20) gdje se Isus ukazivao učenicima nakon uskrsnuća. Ovi rani dodaci demonstriraju značaj poslijeuskrasnih ukazanja unutar evanđeoskog teksta i propovijedanja rane crkve (Croy, 2003).

Jake H. O’Connell zastupa pouzdanost i točnost evanđeoskih izvješća o nadahnutosti na temelju sveopćeg slaganja da su evanđelja pouzdana u izvještavanju o *barem* najznačajnijim tradicijama o Isusu (O’Connell, 2010). Zatim nastoji pokazati kako su tradicije o poslijeuskrasnim ukazanjima zbilja bila bitna za ranu

crkvu te su se zato proširila. Njegov argument za “izniman značaj”²⁷ poslijeuskrasnih ukazanja temelji se na sljedeća četiri razloga:²⁸

1. *Rana crkva je smatrala Isusovo uskrsnuće vrhuncem Isusovog života i povijesti Izraela.* Izraelova priča je priča o tome kako je Bog ostvario otkupljenje svog naroda te je, kao vrhunac priče, uskrsnuće očito i s pravom navješćivano i širilo se zajedno s pričama onih koji su mu svjedočili.
2. *Pavao je smatrao da su poslijeuskrasna ukazanja dio temelja vjere, a svi drugi apostoli (uključujući Petra i Jakova) slagali su se s njim.* Kad Pavao navodi ono što smatra da je od najvećeg značaja u 1 Kor 15,3-8, on posvećuje prilično veliki dio poslijeuskrasnih ukazanja. Budući da je to bilo od “najvećeg značaja” Pavlu u propovijedanju evanđelja, on je sasvim sigurno poučavao o tome u crkvama koje je osnovao, a isto evanđelje su propovijedali i ostali apostoli (11. stih). Stoga su priče o uskrsnuću bile stalni dio apostolskog propovijedanja u cijeloj crkvi. Prema O’Connellovom mišljenju već je ovaj sam odjeljak dovoljan da bi uspostavio značaj poslijeuskrasnih ukazanja, čak i ako svi drugi argumenti propadnu (O’Connell, 2010, 145).
3. *Tvrđenje o uskrsnuću gurnule su kršćanski pokret usred židovske teološke debate, u kojoj su očevici mogli poduprijeti tvrdnje kršćana.* Kršćanska tvrdnja da je uskrsnuće sigurna stvar i da je Isus bio prvi koji je uskrsnuo smjestila bi crkvu na jednu strane dugotrajne debate između raznih židovskih sekti prvog stoljeća o tome može li doći do uskrsnuća ili ne. Ova debata bi učinila svjedočanstvo očevidaca o uskrsnuću vrlo bitnima. Značaj očevidaca i njihovog svjedočanstva poslužilo bi za uzdizanje tradicije na značajno mjesto u kršćanskom učenju – ako to već i nije bio slučaj.
4. *Poslijeuskrasna ukazanja imala su apologetski učinak na potencijalne obraćenike, koji se ne bi rado htjeli povezivati s čovjekom koji je bio podvrgnut iznimno sramnom vidu pogubljenja: razapinjanju.* Pavlovo spominjanje onih koji su vidjeli uskrslog Isusa i koji su još uvijek živi predstavljalo je uvjerljiv dokaz za sve koji su propitivali vjeru. Poslijeuskrasna ukazanja su funkcionirala kao dragocjeni dokaz tvrdnji o istinitosti Isusovog uskrsnuća, koje je samo po sebi dokaz kršćanstva (na temelju tijeka argumenta u 1 Kor 15).

Na temelju ove četiri premise O’Connell je uvjerljivo pokazao “izniman značaj” poslijeuskrasna ukazanja u crkvi prvog stoljeća. Pružio je i teološke, evangelizacij-

27 O’Connell se ne plaši prenaslagasiti značaj ovih tradicija. U cijelom svom članku on ih opetovano opisuje pojmovima kao što su: “neobično značajno”, “krajnje bitno”, “vrlo značajno”, “neobično bitno”, “od primarnog značaja” i od “velikog značaja”.

28 U nastavku slijedi moj sažetak O’Connellove četiri točke u “Pričama o pouzdanosti uskrsnuća.” Da bih najbolje prezentirao njegov argument, koristit ću se njegovim pojmovima i izrazima najbolje što mogu, a da ga pritom izravno ne citiram.

ske i apologetske razloge zbog kojih bi izvješća o njima bila tako raširena. Zbog njihovog značaja u ranom učenju i doktrini vrlo je vjerojatno da bi se poslijeuskrnsna ukazanja mogla naći uključena u himan iz 1 Tim 3,16. I zbilja, bilo bi čudno kad bi se tako važna tema izostavila.

Tematski zaključci

Nakon istraživanja teme Kristovog proslavljenja u Novom zavjetu, jasno je da postoje tek vrlo slabe konceptijske i leksičke sličnosti s 1 Tim 3,16. Slabost proslavljenja kao reference za ὡφθη ἀγγέλους naglašena je kad se postavi nasuprot mnogo vjerojatnije teme poslijeuskrasnih ukazanja. Značajno mjesto poslijeuskrasnih ukazanja u ranoj kršćanskoj tradiciji, zajedno s konceptijskim i leksičkim sličnostima, čini poslijeuskrnsna ukazanja daleko vjerojatnijom referencom u 1 Tim 3,16. Oni koji ga odbacuju kao da su podcijenili njegov značaj u propovijedanju rane crkve i umanjili konvencionalnu uporabu pojma ὡφθη u izvješćima o poslijeuskrsnim ukazanjima.

Zaključak

Nasuprot više od stoljeća gotovo potpunog konsenzusa među teolozima, u ovom radu smo ustvrdili kako se pojam ὡφθη ἀγγέλους ne odnosi na Kristovo uzvišeno stanje naočigled anđela, nego na Njegova poslijeuskrnsna ukazanja pred ljudima. U leksičkim razmatranjima utvrdila se mogućnost da se ἄγγελος može odnositi na ljudske glasnike i da u kombinaciji s aktivnim stanjem pojma ὡφθη to zbilja predstavlja ispravniju varijantu. Kontekstualno, ova varijanta pruža jasnoću u izravnom kontekstu himna i ima smisla u širem kontekstu pisma i povijesne situacije. Tematski, naše razmatranje tekstova iznesenih kao potpora konsenzusnom gledištu otkrit će manjak leksičkih i konceptijskih sličnosti između ὡφθη ἀγγέλους i teme Kristovog proslavljenja. I ne samo da izvješća o poslijeuskrsnim ukazanjima dijele velike sličnosti, i konceptijski i leksički, nego su i toliko značajna za ranu crkvu da bi se očekivalo kako bi biti uključena u ovaj himnički materijal, čiji je cilj sažeti evanđelje. Micou je rekao da argumenata u prilog tumačenja "glasnici", odnosno "vijesnici" ima "u izobilju" (Micou, 1892, 201). Naše istraživanje dovodi nas do istog zaključka. Nakon 120 godina došlo je vrijeme da se pojam ὡφθη ἀγγέλους ponovno razmotri.

Drevni izvori

Flavije Josip, *Antiquities of the Jews (Ant)*.

Flavije Josip, *The Jewish War (Jwr)*.

Flavije Josip, *The Life of Flavius Josephus (Vita)*.

Filon, *De Abrahamo*.

Filon, *De mutatione nominum*.

Filon, *Quod deterius potiori insidiari soleat*.

Bibliografija

- Bauer, Walter, Frederick W. Danker, William F. Arndt i F. Wilbur Gingrich (2000). *Grčko-engleski leksikon Novog zavjeta i druge ranokršćanske literature*, 3. izdanje, Chicago: University of Chicago Press.
- Ben-Porat, Ziva (1999). "Forms of intertextuality and the reading of poetry : Uri Zvi Greenberg's Basha'ar." *Prooftexts* 10, no. 2 (May 1, 1990): 257-281.
- Ben-Porat, Ziva (1976). "The Poetics of Literary Allusion," *Poetics and Theory of Literature* 1 (1976): 105-128.
- Bietenhard, H. (1975). "Angel." *The New International Dictionary of New Testament Theology*. Ed. Colin Brown. Vol. 1. Grand Rapids: Zondervan.
- Borchert, Gerald L. (1983). "The resurrection: 1 Corinthians 15." *Review & Expositor* 80, no. 3 (June 1, 1983): 401-415.
- Broer, Ingo (1990). "αγγελος." *Exegetical Dictionary of the New Testament*. Eds. Horst Balz and Gerhard Schneider. Vol. 1. Grand Rapids: Eerdmans.
- Carson, D. A. (1984). *Exegetical Fallacies*. Grand Rapids: Baker.
- Croy, N Clayton (2003). *The mutilation of Mark's Gospel*. Nashville: Abingdon.
- Dibelius, Martin and Conzelmann, Hans (1972). *The Pastoral Epistles*. Philadelphia: Fortress Press.
- Fee, Gordon D. (1988). *1 and 2 Timothy, Titus*. Peabody, MA: Hendrickson Publishers.
- Hoehner, Harold W. (2002). *Ephesians: an exegetical commentary*. Grand Rapids: Baker.
- Johnson, Luke Timothy (2001). *The First and Second Letters to Timothy*. Doubleday: New York.
- Kawashima, Robert S. (2007). "Comparative literature and biblical studies: the case of allusion." *Prooftexts* 27, no. 2 (March 1, 2007): 324-344.

- Kelly, J. N. D. (1960). *The Pastoral Epistles*. London: A&C Black Limited.
- Knight III, George W. (1992). *The Pastoral Epistles*. Grand Rapids: Eerdmans.
- Kremer, J. (1991). "ὀράω." *Exegetical Dictionary of the New Testament*. Eds. Horst Balz and Gerhard Schneider. Vol. 2. Grand Rapids: Eerdmans.
- Kronfeld, Chana (1985). "Allusion: an Israeli perspective." *Prooftexts* 5, no. 2 (May 1, 1985): 137-163.
- Micou, Richard W. (1892). "On ὀphthē angelois, I Tim. iii. 16." *Journal of Biblical Literature* 11, no. 2 (January 1, 1892): 201-205.
- Moulton, J. H. (1919). *Grammar of New Testament Greek: Accidence and word-formation*. Edinburgh: T&T Clark.
- Mounce, William D. (1993). *Basics of Biblical Greek*. Grand Rapids: Zondervan.
- Mounce, William D. (2000). *Pastoral Epistles*. Nashville: Thomas Nelson Publishers.
- Murphy-O'Connor, Jerome (1984). "Redactional angels in 1 Tim 3:16." *Revue Biblique* 91, no. 2 (April 1, 1984): 178-187.
- Nida, Eugene A. (1975). *Componential analysis of meaning*. The Hague & Paris: Mouton.
- O'Brien, Peter T. (1982). *Colossians, Philemon*. Nashville: Thomas Nelson Publishers.
- O'Brien, Peter T. (1991). *The Epistle to the Philippians*. Grand Rapids: Eerdmans.
- O'Brien, Peter T. (1992). "Principalities and powers: opponents of the church." *Evangelical Review of Theology* 16, no. 4 (October 1, 1992): 353-384.
- O'Connell, Jake H. (2010). "The reliability of the resurrection narratives." *European Journal Of Theology* 19, no. 2 (January 1, 2010): 141-152.
- Silva, Moises (1983). *Biblical Words & their Meaning*. Grand Rapids: Zondervan.
- Towner, Philip H. (2006). *The Letters to Timothy and Titus*. Grand Rapids: Eerdmans.
- Robertson, A.T. and W. Hershey Davis (1933). *A New Short Grammar of the Greek New Testament* 9th ed. New York: Harper and Brothers.
- Quinn, Jerome D. and Wacker, William C. (2000). *The First and Second Letters to Timothy*. Grand Rapids: Eerdmans.
- Wallace, Daniel B. (1996). *Greek Grammar Beyond the Basics*. Grand Rapids: Zondervan.

Kevin Walker

**HE APPEARED TO WHOM?
Another look at 1 Tim 3.16b**

Abstract

There is a strong scholarly consensus that ὡφθη ἀγγέλοις in 1 Tim 3.16 refers to Jesus being seen by angels at his exaltation. However, the arguments supporting this conclusion are insufficient to justify such uniformity. A fresh analysis of the lexical, contextual, and thematic data suggests that this line refers instead to Jesus' resurrection appearances. A lexical examination of ὡφθη ἀγγέλοις reveals a better translation: "appeared to messengers." This translation fits comfortably in its context in 1 Timothy. And thematically it is another witness to the significant NT theme of Jesus' resurrection appearances.

Keywords: Resurrection appearances, Exaltation, Messengers, Angels, 1 Corinthians 15, ὄφθη / ὡφθη